

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1443803

Cilt: 7 Sayı: 1 Mart 2024

ss. 214-222

**Makalenin Geliş
Tarihi**

27/02/2024

**Makalenin
Kabul Tarihi**

20/03/2024

Yayın Tarihi
30/03/2024

BİR KILICIN ŞİİRİ LÂ SEYFE İLLÂ ZÜLFİKAR

Seyfettin AKDÖL¹

Klasik Türk edebiyatında rezm veya içeriğine yer veren divan ve mesnevî gibi manzum metinler yanında mensur olarak da kaleme alınan gazavât-nâme ve cenk-nâme türünde eserler vardır. Bütün bu metinlerde geçen savaşanlar kadrosunun içerisinde varolan kişiliğinden sıyrıлып efsanevi bir konuma yükseltilen Hz. Ali fevkaledede önem verilen bir kişidir. Onun gücünün sembolü olan Zülfikar ise divan şairlerinden kıssahanlara kadar geniş bir kitlenin metin/anlatılarında yer verdiği olağanüstü bir kılıçtır. Bu yazıda Hz. Ali'nin kılıcının edebî metinler üzerinden incelendiği Doç. Dr. Hasan Kaplan'ın "Bir Kılıcın Şiiri Lâ Seyfe İllâ Zülfikar" isimli eseri tanıtılacaktır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı ABD., seyfeddinakdol@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-6295-6994

İslam tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden Hz. Ali'nin Esedullah, Haydar-ı kerrâr ve Seyfeddin sıfatları onun savaşı yönünü vurgulamaktadır. Gücü, cesareti ve yiğitliği öne çıkaran bu sıfatların sahibi Hz Ali; Hz. Peygamber dönemi gazve ve seriyelerine katılan, Hayber fethinde unutulmaz yararlar gösteren ve halifeliği zamanındaki iç karışıklara direnen bir önderdir. Onun hayatındaki bu mühim hadiseler, çeşitli Müslüman toplum ve topluluklardaki Hz. Ali algısını zaman içerisinde değişerek onun hakkında âlim, veli, gazi gibi farklı portreler çizilmesine sebep olur. Bu noktada hâlihazırda bir “savaş edebiyatı” ortaya koyan Türk topluluklarının İslam’a geçişi sonrası alp tipiyle benzerlik kurulan bir Hz. Ali’den söz edilebilir. Bu edebî birikim içerisinde gazaları ve kılıcı Zülfikar ile Müslüman Türk zihninde anılan Hz. Ali, elinde Zülfikar ile atı Düldül’e binip Arabistan’dan Anadolu ve diğer memleketlere kadar düşman üzerine yürüyen bir gazi olarak somutlaşır. Bu gazi tipinin yansımalarına ise başta Hz. Ali cenk-nâmeleri olmak üzere Türk edebiyatının farklı alanlarında kaleme alınan birçok eserde karşılaşılabılır.

Klasik Türk edebiyatındaki metinlerde Zülfikar etrafında zengin bir anlatı geleneği oluşturulmuştur. Sıra dışı özellikler atfedilen bu kılıç bir benzetme, telmih ve mukayese unsurudur. Bu bağlamda tarihi bir anekdota da yer verilmesi yönünden Seydî Ali Reis’in (ö.1562) seyahatnamesi ilgi çekicidir. Talihsiz Reis ve yanındakilerin Hindistan coğrafyasından İstanbul’a varışının anlatıldığı *Mir’âtü’l-Memâlik* (Kiremit, 1999) adlı eserde bu grubun yolu İran topraklarından geçer. Bu sırada alıkonulan Reis’in geçiş hakkı kazanmasında ise yazdığı bir murabba etkili olur. “Lâ feten illâ ‘Alî lâ seyfen illâ Zülfekâr” mısrasının tekrar edildiği bu yedi bentlik manzume² Hz. Ali övgüsüdür. Reis’in bu şiirini okuyan Safevî şahı onun adına bir ziyafet tertip ettirip ülkeden ayrılabilmesi için ruhsat verir (153-156).

*Hayber’ün kopardı kapusun kodı ‘âlemde nâm
‘Arş’a asdı tîgini şâd oldu cümle hâs u ‘âm
Murtezâ’ya Kanber olup Kâtibî eydür müdâm
Lâ feten illâ ‘Alî lâ seyfen illâ Zülfekâr* (1999: 155)

Kısaca değinildiği üzere, Hz. Ali ve kılıcına Müslüman Türkler özel bir önem verip ona büyük bir muhabbet besler. Bu durumun klasik Türk şiirindeki yansımalarına çeşitli akademik çalışmalarda değinilmiştir. Ortaya konulan bu literatüre önemli bir katkı sağlayan eser ise 2023 yılında Doç. Dr. Hasan

² Farklı bir konuda tarama yapılırken aynı ifadenin tekrar edildiği dört bentlik ve mahlas bulunmayan bir müseddes daha tespit edilmiştir (Azizi, 2019: 216).

Kaplan'ın kaleme aldığı "Bir Kılıcın Şiiri Lâ Seyfe İllâ Zülfikar" isimli kitabıdır.³ Bu çalışma Kaplan'ın ifadesiyle "Zülfikar'ın hikâyesidir" (2023:14).

Kaplan'ın bu eseri içindekiler (s. 7-11), kısaltmalar (s. 12), ön söz (s. 13-17) ve giriş (s.19-30) başlıklarından oluşan bir kısım ile başlar. Ardından altı temel bölüme ayrılıp ekler (s. 287-294), sonuç ve değerlendirmeden (s. 295-304) sonra kaynakça (s. 305-324) kısımlarıyla tamamlanır. Kitabın yazım sürecine değinilen ön söz bölümünde "bine yakın divan, beş yüz civarında şiir mecmuası ve üç yüz civarında cönk[ün]" tarandığı bildirilerek eserin geniş bir manzum metin taramasının mahsulü olduğu ortaya konulur (2023: 15). Çalışmanın sınırlarını belirtmesi yönünden Hüseyin Güneş'in Zülfikar'ın tarihî yönünü ortaya koyan makalesi nedeniyle bu konuya ayrıca bir başlık açılmadığı belirtilir. Ardından eserdeki her bölüm birkaç cümle ile özetlenerek hangi konular üzerinde durulduğuna değinilir ve ilaveten giriş kısmında Hz. Ali ve Zülfikar'ın Türk edebiyatındaki seyri kısa ve öz şekilde ifade edilir. Bu kısımda belirtilmesi gereken iki ana husustan ilki, konu hakkındaki Türk edebiyatı alanında ortaya konulan literatürün sunulmasıdır (2023: 20). İkinci husus ise Kaplan'ın kitap boyunca takip edeceği bir yöntem üzerinedir. Yazar, Zülfikar için hazırlanmış bir müzenin sayfalar arasında gezilmesini sağlayan zengin bir görsel malzemeyi okuyucuya sunar. Bu kısımda minyatür, hat ve cami ile kilise işlemelerinden sancak ve çeşme örneklerine kadar geniş bir kültür varlığına yer verilir.

Kitabın birinci bölümü 22 maddeyi içeren "Zülfikar'ın Özellikleri ve Ona Dair İnanışlar" (s. 31-91) başlığını taşır. Yazar, bu maddelere geçmeden önce kılıcın tarihî yönü hakkında muhtelif görüşlere yer verir. Zira kılıç bugün mevcut olmadığından bazı araştırmacılar gerçek yapısı hakkında farklı fikirler ileri sürmektedir. Bu kılıcın yapısının çentikli ve Hint veyahut İran tipi kavisli olduğu zikredilen fikirler arasındadır. Aslında "düz, boğumlu ve yivli" olan bu kılıcı (2023: 34) Hz. Ali Cemel Vak'ası, Sıffin Savaşı ve Hâricilerle yapılan muharebelerde kullanır. Bu konu üzerinde durulduktan sonra eserin asıl amacı olan edebî metinler ışığında anlatıcıların dilinden Zülfikar'ın serüvenine başlanır. Yazarın sıraladığı maddelerden ilki Zülfikar'ın sıra dışı yaratılışıyla alakalı olan ve Türk halk anlatısına dayanan "elmadan türeme" üzerinedir. Bu anlatıya göre, Hz. Ali'nin kılıcı diğer dünya malı kılıçlar gibi değil, cennetten gelen bir elmadan var olur. Yaratılışla bağlantılı diğer maddeler de kılıcın gökten indiğine veya Allah'tan geldiğine dairdir. Dünyaya ait olmadığı

³ Kitabın DBY Yayınları tarafından yayımlanan 26 sayfalık tanıtım kopyasına ulaşmak için bk.: <https://www.dby.com.tr/doc/467>

vurgulanan bu kılıca bazı şairlerin insani vasıflar da yüklediği belirtilir, örneğin Hakk'ın sözünün dışına çıkamaz ve anlatılarda yer verilen düşmanlara zarar veremez. Allah'ın emriyle zehirli çorba kâsesini kırarak Hz. Ali'yi kurtarır ve dile gelerek onun Esedullah olduğuna şahitlik eder. Manevi yönüne bu şekilde değinilen kılıcın maddi özelliklerine de yer verilir. Günümüzde dahi çatalı olarak tasavvur edilen Zülfikar tipi edebî metinlerde sıklıkla yer bulur. Çatalı yapısına ek olarak uzadıkça uzayabilen bu kılıcın bir özelliği de ağırlığı olup Hz. Ali dışında bir kişi onu taşıyamaz. Bazı şairlere göre de mezkûr kılıç mücevherlerle süslüdür.

Yazarın kılıcın maddi ve manevi yönüne değinmesi yanında bu bölümdeki maddelerinin esas noktası Zülfikar'a atfedilen birbirinden farklı özellik ve inanışların anlatımıdır. Büyük bir kısmı benzetmeye dayanan özelliklerin başında kılıcın sadece Hz. Ali'ye mahsus olduğu ayrıca vurgulanırken sahibine benzetildiği yönler ilerleyen maddelerde yer alır. Kimi şairlerin Hz. Ali'nin velayetine bir kanıt teşkil ettiğini belirttiği bu kılıçla beraber atı Düldül de önemli bir unsur olarak yer alır. Bu at Hz. Ali'nin naralarına yetişen ve kılıcını ulaştırarak ona yardım eden olağanüstü bir varlıktır. Bu atın üzerindeki Hz. Ali'nin sesi gök gürültüsü, elindeki kılıç şimşek olur. Şimşek gibi parlayan ve ışıklar saçan bu kılıçtan yıldırım sesleri gelir. Bu bütünlüğü tamamlayan bir diğer özellik ise ateş saçtığının düşünülmesidir. Kaplan, tespit ettiği bu özellikler için Hz. Ali'nin “doğaya dair unsurlarla” beraber anılmasından kaynaklandığı sonucuna varır (2023: 76). Yazar, kılıcın özelliklerine onun bu olağanüstü vasıfları inanmayanlar için birer korku vesilesi olduğunu söyleyerek devam eder. Zülfikar'ın heybeti söz konusu olduğunda sadece insanlar korkmaz, bunun yanında yeri göğü bir titreme tutar. Şairlerce “kudret” ve “tevhit” kılıcı olan Zülfikar, bir yönüyle de adaleti temsil eder. Âlemden küfür, şirk, zulüm gibi kötülükleri silip atarak bu kavramı koruyacak yine bu kılıçtır. Zülfikar'ın akıbetine ise bölümün son maddesinde yer verilir. Hz. Ali'nin vasiyeti üzerine kılıcın Necef Denizi'ne atıldığına değinen şairler, bu olayı bazen doğrudan denizin adını vererek bazen de sadece deniz anlamındaki sözcükleri kullanarak beyitler kaleme alır. Kaplan, bölüm bitiminde kısa bir değerlendirmede bulunur. Ona göre Zülfikar'a ait “tüm bu inanışlar nesneden/araçtan ziyade kişiye yönelik” olup (2023: 91) anlatıdaki kahramanın yansımadır ve Hz. Ali ile kılıcını bireyden topluma kadar herkesi etkileyen bir rol modelin sunumu olarak okumak mümkündür.

Kitabın ikinci bölümü 17 maddeyi içeren “Zülfikar'ın Hayata Yansımaları: Zülfikar Üzerine Âdetler ve Uygulamalar” (s. 93-146) başlığını taşır. Yazara göre Zülfikar, özel bir kılıç olması nedeniyle Osmanlı devlet ve ordu

mensupları için yazılan şiirlerde yer alır. Başta veziriazam ve paşalar olmak üzere yeniçerilere kadar ordunun muhabbet beslediği Zülfikar motifine Türk geleneğindeki kılıcın kutsallık yönü de eklenir. Kaplan'ın üzerinde önemle durduğu üzere, bu durumun somut örneği müzelerdeki sancak ve kılıçları süsleyen “Lâ fetâ illâ ‘Alî lâ seyfe illâ Zü’l-fikâr” hadisi ile bu kılıcın çizimlerine yer verilen eşyalardır. Hem bu tarihi bulgular hem de klasik Türk şiirinin övgü kalıpları manzumeler için birer malzeme oluşturur. Şairin nazarında övdüğü kişi Hz. Ali'ye benzer, onun kılıcı da Hz. Ali'nin kılıcına teşbih edilir. Bu kılıç sadece maddi bir kültür unsuru değildir, aynı zamanda manevi gücü de içinde barındırır. Ona dair bir nişan taşıyan kılıçlar, tılsımlı gömlekler, pazıbentler, muskalar, dövmeler vb. savaşta askeri koruyan ve onun gücünü arttıran bir motivasyon kaynağıdır. Bu bilgileri ortaya koyan Kaplan'a göre tüm bu işaretler “hem bir mensubiyet bildiriyorlar hem de bunlardan manevi bir yarar gözetiliyor[dur]” (2023: 137). Tıpkı zikredilen diğer örneklerde değinildiği gibi, devletin güç sembollerinden birisi olan tuğra ve Zülfikar arasında da bağ kurulur. Tuğranın belirli kısımlarının eğri oluşu şairlerin zihninde birer çağrışım oluşturup beyitlerinde yeni imajlar ortaya çıkarır.

Osmanlı devlet ricali ve askeriyesinin Zülfikar'a bu kadar önem verdiğine değinen yazarın bir diğer tespiti onun sosyal yaşama ait izleri üzerinedir. Kıssahanların çevresine saf saf toplanan meraklı dinleyicisine anlattığı Hz. Ali cenklerinin ana unsurlarından olan Zülfikar, Müslüman Türklerin evine astığı bir resim ve tekke ile dergâh duvarlarını süsleyen figürlerden birisidir. Marjinal hayat tarzına sahip Kalenderî dervişlerinin sinelerine işledikleri dövmelerde görülür. İlaveten hat sanatında Hz. Ali lafzındaki “ع” harfiyle birleştirilip estetik bir görünüm kazandırılır. Osmanlı'nın son dönemindeki mahyalarda yer verilirken “kılıcını arşa asmak” ve “ağzını bıçak açmamak” deyimlerinde ilgili kelimelerin yerinde kullanır. Tüm bunları ortaya koyan yazar, nihayetinde şairlerin Zülfikar ile aşkı yan yana getirip aşığın bedenindeki yaralarla bükük boyu ve sevgilinin eğri kaşları için onu bir benzetme unsuru yaptığını söyler. Ona göre bazı şairler buna ek olarak “elif, lâmelif ve kâf” ile Zülfikar arasında da şekle dayanan bir benzerlik kurar (2023: 118).

Kitabın üçüncü bölümü iki ana maddeyi içeren “Zülfikar'ın Gücü” (s. 147-201) başlığını taşır. Yazar'ın Hz. Ali'nin kılıcının maddi ve manevi gücünü ele aldığı bu bölümde kısa bir girişle kılıç ve sahibi arasında kurulan bağdan söz edilir. Şecaat ve velayet yönü öne çıkarılan Hz. Ali'nin kılıcının gücü de maddi ve manevi olarak çift yönlüdür. Maddi özelliklerin sıralandığı ilk kısımda ekserisi

olağanüstü olan hususiyetler ortaya konulur. Şairler için, Zülfikar düşmanları baştan ayağa kadar kesip iki parça edecek kuvvettir. Ne düşmanı koruyan kalkarıyla zırhı ne de bineği bu güce karşı koyabilir. Mübalağa üzerine kurulan bu anlatıma paralel olarak bir kılıç vuruşuyla kırk kafir kesme, taşı ikiye bölme ile dünyayı dengede tuttuğuna inanılan balık ve öküz kadar inme de eklenir. Hz. Ali; ejderha, dev, timsah ve aslan gibi güç sembolü varlıkları kesebilen Zülfikar'ı kullandığı zaman âlem kan denizine döner, güneş tutulup her yer karanlık içinde kalır, korkudan arz ve sema titrer. Kılıcın bu tarz anlatımlarda yer alması yanında tarihî vakalarla anıldığı örnekler de vardır. Yazarın tarihi kaynaklarda kesinlik kazanmayan bir görüş olarak belirttiği bilgiye göre, Hz. Ali "Zülhımar" adlı yalancı bir peygamberi öldürür. Şairler bir taraftan bu olaya telmih yaparken diğer taraftan kirpik, göz veya humarı anarak edebî sanatlara yer verirler. Kaplan'ın tespit ettiği örneklerde Zülfikar'ın anıldığı başka bir yer Hayber Kalesi'nin fethidir. Şairler tıpkı önceki örnekte olduğu gibi bu olayı da kendi hayal dünyalarında yeniden biçimlendirir. Hayber, aşılması gereken bir zorluğun simgesi veyahut âşığın yaralarla dolu göğsüdür. Yazar son olarak bu kılıcın Hz. Ali'yi şehit edeni öldürmek için Hz. Hüseyin ile anıldığı bir metinden bahseder.

Yazarın Zülfikar'ın manevi gücünün anlattığı ikinci maddede şairlerin bu kılıca yüklediği dinî önem vurgulanır. İslam'ın koruyucusu olarak nitelenen Hz. Ali'nin elindeki bu kılıç, somut varlığından sıyrılıp manevi yolda ilerleyenlerin yardımcısı hâline getirilir. Nefsini terbiye etme veya vahdete erişmekten bahsedilen beyitlerde bu kılıç kelime-i tevhidi ima eden "Zü'l-fikâr-ı lâ" olur. Beyitlerde nefsinin yenmek isteyenlerin tıpkı Hz. Ali'nin savaştığı gibi onunla savaşması gerektiğinden bahsedilir. Zülfikar'a yüklenen bir diğer manevi güç ise Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye ayırmasına gönderme yapılan beyitlerde yer alır. Kaplan'a göre anlatılar arasında kurulan bu bağlantıda kılıç Hz. Musa'nın asası olur. Yine ejderhayla anılan tılsımları bozan da bu kılıçtır.

Kitabın dördüncü bölümü iki ana maddeyi içeren "Bir Övgü Ögesi Olarak Zülfikar" (s.203-215) başlığını taşır. Yazar ilk maddede şairin kendi övgüsünü ifade eden fahriye beyitlerini ele alır. Bu beyitlerde şairlerin bir savaş teşbihine dayanan ortak bir edebî hayal ürettiklerinden söz edilebilir. Burada bütün yönleriyle şiir, bir savaş alanı; kalem, kalemden dökülen sözler ve şairlik yaratılışı Hz. Ali'nin atı ile kılıcıdır. Örnek beyitlerde yer yer atıf yapılsa da şairler doğrudan düşmanın varlığının, genellikle söz etmez. Bu husus Bâkî'nin (ö.1600) bir beytinde doğrudan "düşmen" lafzı ile ortaya konulur (2023: 205).

Yazar ikinci maddede şairin memduhunu övdüğü methiye beyitlerini ele alır. Yukarıda değinilen savaş teşbihinin memduh için de geçerli olduğu düşünülebilir. Zira memduhun kılıcı Hz. Ali'nin kılıcı, onun atı Hz. Ali'nin atıdır. Kaplan'a göre şair övdüğü kişiye bu vasıfları yüklerken bir yandan şiir geleneğinin temel kelime kadrosunu yansıtır, diğer yandan içinde bulunduğu siyasi koşulları gözetir. Yazarın da Hz. Ali'nin Hâricîler ile yaptığı muharebeler yanında on yıllar süren Osmanlı-Safevî çekişmesinden bahsetmesi bu noktada önemlidir (2023: 209). Yine yazarın tespitlerine göre, şairler memduhların ismi Ali olduğunda bilerek Zülfikar'ı dile getirirler ve bu kılıçla birlikte kullanılan "Alilik eylemek" ifadesiyle Hz. Ali'nin örnek alınması istenen yönlerini ortaya koyarlar.

Kaplan'ın ifadesiyle eserin "en esaslı" kısmı olan (2023:15) beşinci bölüm 8 ana maddeyi içeren "Bir Benzetme Ögesi Olarak Zülfikar" (s. 217-282) başlığını taşır. Zülfikar ile vücut dövmeleri üzerinde durulan sayfalarda da yer verildiği üzere (2023: 111), Hz. Ali'nin ucu eğri kılıcı ile âşığın boyu arasında benzerlik kurulur. Araştırmacının tespitlerine göre, Zülfikar ile sevgili arasındaki ilişkide ona hitap ederken bu kılıcın adını kullanan şairler olmakla beraber mahbubun adı Alî ve Haydar olduğu beyitleri de vardır. Kaplan bu tespitine ek olarak şairlerin sevgilinin Zülfikar'a sahip olup yanında taşıdığını; göz, gamze, kirpik, saç ile kaş gibi başlıca güzellik unsurlarının şekil ve vasıfları yönünden bu kılıca benzetildiği çeşitli hayaller geliştirdiğini ifade eder. Bunun yanında sevgilinin dudak, boy, söz ve ayva tüyü birkaç beyitte teşbih konusu olur. Zülfikar'a benzetilen diğer unsurlar arasında organlar için ayrı bir başlık açılır. Kalp ve iki parmağa benzetilen Zülfikar için çoğunlukla şekil ve sözle ilgi kurulan dilden söz edilir. Hz. Ali'nin kılıcıyla alakalı bir diğer benzetme grubu kalem, makas, kalemtıraş, anahtar ve Sûr borusu eşyalarıyla oluşturulur. Metinlerden son üç eşyaya ait birer tanık verilirken diğer iki eşyanın daha yaygın kullanıldığı görülür. Zira bu eşyalarda hemen ikili unsurlar akla gelerek beytin anlam dünyasına katkı sağlanır. Yazarın örnek verdiği beyitlerde kamış kalemin ucuyla ilmiye sınıfı mensupları ve makasın demirleriyle berberler yan yana getirilerek sosyal yaşamın izleri yansıtıldığından söz edilir. Bitkiler, hayvanlar, ay, deniz ve çapa, ırmak, yol ve güneş ile Zülfikar arasında doğa unsurlarını ele alan başka bir münasebet ilişkisi kurulur. Beyitlerde özellikle şekli itibarıyla kılıca benzetilen süsenin Zülfikar; kırmızı rengiyle gülün Hz. Ali olduğu zikredilir. Cenk-nâmelerde ejderhalarla savaşan Hz. Ali tasavvuru şiirlere konu olup Zülfikar ve ejderha arasında güç ve biçim yönüne dayanan bir ilişki kurulur. Şairler, bu efsanevi yaratık dışında ateş saçan timsah, iğnesi sebebiyle arı, boynuzlu oluşuyla koç

ve dış görünüşüyle Kalenderlere benzetilen akbaba ile bu kılıç arasında bağlantı kurar. Birden fazla şairin yer verdiği bu tabiat unsurları yanında hilal, iki denizin kavuştuğu yer ve çapa, birleşen iki nehir ve gerçeği anlamak için kestirme diye nitelenen ikinci bir yol gibi benzetme öğelerine metinlerden birer tanık verilir. Tüm bu benzerlikleri açıklayan Kaplan, Hz. Ali'nin kılıcının güneşe teşbih edildiğinde onun hareketlerine sanatsal açıdan bakılarak şâm ve Haydar kelimelerinin özellikle seçildiğinin bilgisini ekler. Zülfikar ile anılan bir diğer ilişki grubu söz, şiir ve beyitle oluşturulan belagat kavramlarıdır. Hz. Ali'nin güç timsali kılıcını bu kavramlarla zikreden şairler, kılıcın söz meydanındaki düşmanlar, “haset edenler, rakipler, şirk ehli ve bazı zümreler üzerindeki etkisini” okuyucuya aktarırlar (2023: 269). Yazarın Zülfikar'a dair yer verdiği son benzetme grubu âh, aşk, dert, dua, feyiz, gayret, hışım, irfan, istiğfar, kahır, lütuf, naz ve şeriat kavramları etrafında oluşturulan soyut unsurlardır. Olumlu ve olumsuz çağrışımların yer aldığı bu kümedeki kavramlar ve Hz. Ali'nin kılıcı arasında çift yönlü bir etkileşim bulunduğu ileri sürülür. Kaplan'a göre şairlerin somutlaştırma yoluna gittikleri bu kavramların etki gücünü ortaya koyarken yine gücü simgeleyen bir kılıca yer vererek hem ilgili kavramdan hem de benzetilenden yararlanırlar.

Kitabın altıncı bölümü tek bir maddenin yer aldığı “Zülfikar'a Dayalı Bir Anlatım Hususiyeti” başlığını taşır (s. 283-286). Bu bölüm, esasen şairlerin Zülfikar'ın çatallı yapısına paralel şekilde düzenlediği beyitlerde “gramatikal yapılar ve söz düzeni[ni]” nasıl yansıttığının tespiti (2023: 283). Yazara göre örneklerde ikilemeler dışında “kalem-i dest” gibi isim tamlamaları ve bakış gibi iki rakamını çağrıştıracak özel seçilmiş kelimeler bulunur. İki parçaya ayrılan gönül, mürekkebin akması için yarılan kalemin ucu, çift dallı gül budağı veya göz ile oluşturulan beyit örneklerine yer verilir.

Araştırmacı ana altı bölümden sonra iki kısımdan oluşan “Ekler” (s. 287-294) adlı bir bölüme daha yer verir. Bu iki kısımda “Bir Zümre: Zülfikarlılar” (s. 287-288) ve “Zülfikar Redifli Gazeller” (s.289-294) başlıkları yer alır. İlk başlık altında Mısır'daki Memlûk Devleti emirlerinden iki grubun kanlı çatışmalara varan çekişmesi dile getirilir. Bu gruplardan birisine kurucusu Ali Bey'e nispetle “Zü'l-fikâriyye” adının verilmesi şiirde de akis bularak ilgili beyitlerde Hz. Ali'nin kılıcına yer verildiği gösterilir. İkinci başlıkta biri murabba beşi gazel altı adet Zülfikar redifli şiir bulunur. Bu şiirlerde Hz. Ali'nin kılıcına çizilen portreye yeni özellikler eklenir. Yazarın Zülfikar ve sevgilinin anlatıldığı kısımda da belirttiği üzere (2023: 224-227), şairler bu kılıca bir sevgili gözyle bakabilir, tevriye ile “bir mahbuptan bahsetmiş” gibi görünebilir ve “mahbubane eda” ile yazılan bir şiirde yer verebilir (2020: 293, 294). Ekler bölümünden sonraki kısımda eserin sonucu (s. 295-304) ve kullanılan

kaynaklar (s.305-324) bulunur. Çalışmanın beyitlerden arındırılıp özünün ortaya konulduğu sonuç kısmında yazar tüm bölümlerde üzerinde durduğu esas noktaları bütünüyle son kez ifade eder.

Yukarıda içerik kısmı üzerinde durulan eserde Kaplan'ın kullandığı temel bazı yöntemler olup bu yöntemlerin ilki dil içi çeviri üzerinedir. Kaplan, örnek verdiği çoğu manzum metinden önce veya sonra metnin dil içi çevirisini de ekleyerek okuyucu kitlesini sadece ilgili alanla kısıtlı kalmamasını sağlar. Yer yer kısa metin şerhi örnekleri ortaya koyarken görsellerin içeriğine dair açıklamalar da ilave eder. Her şair/yazarın ölüm tarihi eldeki bilgilere göre yıl veya yüzyıl olarak verilmesine gayret ederek metin örneklerinin uzun bir dönem aralığında var olduğunu gösterir. Ayrıca değinilen bu yöntemler arasında eseri benzer çalışmalardan ayıran ve yapılacak çalışmalara örnek teşkil eden esas yöntemi ise görsel malzeme kullanımınıdır. Görseller metinden bağımsız değil bunun aksine konuyla alakalı yerde verilerek çalışmanın anlaşılması destekleyen mühim bir unsur olur.

Sonuç olarak Doç. Dr. Hasan Kaplan'ın "Bir Kılıcın Şiiri Lâ Seyfe İllâ Zülfikar" isimli kitabının özelde Türk edebiyatı genelde kültür çalışmaları alanındaki bir eksikliği giderdiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın önemi iki ana nokta üzerinden değerlendirilebilir. İlk nokta Zülfikar'ın klasik Türk edebiyatı alanındaki edebî metinlerde nasıl yer aldığı sorusunun detaylı cevabının verildiği bir eser olmasıdır. Verilen bu cevaplar rezm, sosyal hayat ve üslup çalışmalarına doğrudan; medhiyye ile fahriyyenin içeriğine ve teşbih sanatını örneklendirmeye dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. İkinci nokta ise bu kılıcı edebî metinler ışığında bir kültür ögesi olarak analiz etmeye imkan vermesidir. Hz. Ali-Gaza/Gazi-Zülfikar ilişkisinin tarihî bir gerçekten edebî hüviyete dönüşümü bu eserin sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu durum ilgili kitabı tarihten sosyoloji alanlarına kadar sosyal bilimlerin diğer kolları için de bir başvuru eseri hâline getirir. Çalışmanın geniş bir kültür envanterine dayanması Hasan Kaplan'ın yoğun bir mesai ve emek harcadığının göstergesi olup klasik Türk edebiyatı alanına önemli bir katkı sunacağını işaretidir.

KAYNAKÇA

AZİZİ, Melis (2019). *İran Meclis Kütüphanesi 17805 Nolu Türkçe Şiir Mecmuası (vr. 5b – 42b) (İnceleme – Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

KAPLAN, Hasan (2023). *Bir Kılıcın Şiiri Lâ Seyfe İllâ Zülfikar*, İstanbul: DBY Yayınları.

KİREMİT, Mehmet (1999). *Mir'âtü'l-Memâlik*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

<https://www.dby.com.tr/doc/467> , (E.T.: 20.02.2024).